

GORTVAY GYÖRGY – ZOLTÁN IMRE: SEMMELWEIS IGNÁC (1818–1865) TANÍTÁSÁNAK ÉRVÉNYESÜLÉSE KÜLFÖLDÖN¹

**Digitalizálták a Magyar Tudománytörténeti Intézet és a Semmelweis Orvostörténeti
Múzeum, Könyvtár és Levéltár munkatársai, Gazda István vezetésével
Közreműködött: Kapronczay Károly és Szállási Árpád**

A szülészeti aszepszis az 1870-es években mint Angliából importált „listerizmus” tűnt fel Európában. A világ csak lassanként ismerte fel, hogy Lister antiszeptikus eljárása tulajdonképpen ugyanaz a tanítás, amelyet öt évtizeddel ezelőtt Semmelweis hiába kiabált a süketek fülébe.

Német szülészek voltak azok, akik elsőként ismerték fel Semmelweis felfedezésének igazi jelentőségét, és akik tanítása számára a legnagyobb buzgalommal igyekeztek elismerést szerezni.

Az első egyike volt A. C. Gustav Veit (1824–1903) bonni szülészprofesszor, aki voltaképpen már 1865-ben magáévá tette Semmelweis tanítását.² 1867-ben megjelent könyvében a gyermekági láz kérdésének alapos tárgyalása után a következőket írja:

„Semmelweis... végül kibővítette felfogását és azt tanította, hogy a gyermekági láz felszívódási láz, amelyet bomló állati anyagok fertőzése okoz. Ez az értelmezés az utóbbi években mind nagyobb körben érvényre jutott, és rövid időn belül alig lesz ellenzője.”³

A német orvosok és természetvizsgálók 1864-ben Giessenben tartott vándorgyűlésén szót emelt Semmelweis mellett Franz L. K. W. Winckel müncheni szülésztanár, aki 1866-ban kiadott és több kiadást megért 'A gyermekági kórtana és kezelése' című könyvében a gyermekági láz patogenezisét illetően Semmelweis felfogásához csatlakozik.⁴

Otto Spiegelberg, breslaui szülészprofesszor 1870-ben Hirsch, Veit és Winckel állásfoglalására hivatkozva szintén Semmelweis tanítása mellett dönt.

„Mi a gyermekági láz? (...) Az utolsó két évtized vitáiban a gyermekági láz fertőző jellegéről szóló tanítás maradt a győztes.”⁵

¹ Forrás: Gortvay György – Zoltán Imre: Semmelweis élete és munkássága. Bp., 1966. pp. 240–244, 268–270.

² Monatschrift für Geburtskunde und Frauenkrankheiten, 1865. pp. 127–155, 161–205.

³ „Semmelweis... erweiterte seine Anschauung schliesslich zu der Lehre, dass das Kindbettfieber ein Resorptionsfieber sei, hervorgerufen durch Infection mit zersetzten thierischen Stoffen. Diese Deutung ist in den letzten Jahren in immer grössere Kreise eingedrungen, und wird in kurzer Zeit kaum noch Gegner finden”. Krankheiten der weiblichen Geschlechtsorgane. Puerperalkrankheiten. Handbuch der speziellen Pathologie und Therapie. Herausgeg. von Rudolf Virchow, VI. köt. II. kbth. II. Heft. Második bővített és javított kiadás, 1867.

⁴ Franz Ludwig Karl Wilhelm Winckel (1837–1911), a rostoki, majd a müncheni egyetemen a szüléset tanára 1883–1907-ig. Az első egyike, akik Semmelweis tanát elismerték.

⁵ „Was ist Puerperalfieber?... Sieger in den Discussionen der letzten beiden Jahrzehnten ist die Lehre von infectiosen Character des Puerperalfiebers geblieben”. (Lásd: Über das Wesen des Puerperalfiebers. Sammlung klinischer Vorträge. Hrsg. von Richard Volkmann. = Gynäkologie, 1870. pp. 1–24.) – Otto Spiegelberg (1830–

Semmelweis tanításának buzgó híve volt Veit tanítványa, Karl Schroeder (1838–1887), erlangeni, majd berlini szülész. Schroeder már 1871-ben azt mondta, hogy Semmelweis az emberiség legnagyobb jótevői közé tartozik és hogy a gyermekági láz kóroktana felfedezésének érdeme az övé...

„Ezt a nézetet Semmelweis alapította meg, aki megérdemli, hogy mindenütt, ahol az emberiség jótevőiről beszélnek, az elsők között említsék. Mint az könnyen bizonyítható volt, 1847-ben egyoldalú és elégtelen nézettel lépett fel, amely szerint a gyermekági láz a hullaméreggel való fertőzés következménye, ő maga azonban egyedül annyira kiterjesztette felfogását, hogy a ma uralkodó felfogást az aetiológiáról lényegében az ő tulajdonának és érdemének kell tekinteni.”⁶

A berlini Gesellschaft für die Geburtshilfe und Gynäkologie 1877-ben Schroeder elnöklete alatt Boer tiszti orvos, Fassbender, Martini és Löhlein szülész magántanárokból álló bizottságot küldött ki a gyermekági láz leküzdésének tanulmányozása végett. A bizottság emlékiratot adott ki, amely a gyermekági láz okával és megelőzésének lehetőségeivel kapcsolatban Semmelweis megállapításait fogadta el.

„Németország – írja Liebmann Mór 1883-ban –, mely a merész, erélyes és szenvedélyes reformátor, Semmelweis áldásos tanait nehezen és későn ismerte el, hibáját azzal igyekszik most jóvá tenni, hogy az üggyhöz méltó buzgalommal karolja fel a fertőtlenítő eljárás állami rendszabályait”.⁷

A nemzetközi irodalomban elsőnek Alfred Hegar, freiburgi szülészprofesszor oszlatja el a Semmelweisről alkotott téves és kedvezőtlen nézeteket.⁸ Hegar könyve jelentette az első határozott és nemzetközi jelentőségű állásfoglalást Semmelweis igazsága mellett. Leszámol az egyoldalú hullaméreg elméletre vonatkozó félreértésekkel, és Semmelweiset az aszeptikus sebkezelés megteremtőjének nevezi. Foglalkozik azzal a kérdéssel is, hogy miért nem tudott érvényesülni Semmelweis egyszerű és világos igazsága még halála után sem, amikor pedig már elmúltak a személyes ellentétek indulatai. Hegar sem tud erre magyarázatot adni, de megérti Semmelweis elkeseredését, akit nem a hiúság, nem a személyes érvényesülés vágya, hanem csak az emberszeretet vezetett.

„Dicsőség a zseniális főnek – írja Hegar –, aki meg nem tévesztve az uralkodó nézetek és módszerek által, egy ilyen jelentős és fényderítő igazságot ismert fel. Dicsőség a nemeslelkű férfiúnak, akinek együttérzése a szenvedő emberiséggel hatalmas rugója volt az igazság felfedezésének és továbbfejlesztésének.”⁹

1881), a szülészeti tanára a freiburgi, königsbergi és breslaui egyetemeken, a budapesti orvosegyesület lev. tagja (1874). 1883. január 13-án Elischer Gyula mondott felette emlékbeszédet.

⁶ „...begründet wurde diese Ansicht durch Semmelweis, der überall da, wo von den Wohltätern des Menschengeschlechtes die Rede ist, in erster Reihe genannt zu werden verdient. Er trat zuerst im Jahre 1847 mit der, wie sich leicht zeigen lies, durchaus einseitigen und ungenügenden Behauptung auf, dass das Puerperalfieber auf der Infection mit Leichengift beruhe, erweiterte aber seine Ansicht selbstständig so weit, dass man die jetzt herrschende Umschauung von der Aetiologie im wesentlichen als sein Eigentum und sein Verdienst betrachten muss”. (Lásd: Lehrbuch der Geburtshilfe mit Einschluss der Pathologie der Schwangerschaft und des Wochenbettes. Bonn, 1871. p. 588.)

⁷ Liebmann Mór: A gyermekági láz prophylaxisának kérdéséhez. = Orvosi Hetilap, 1883. pp. 77–84, 106–112, 137–139.

⁸ Hegar, Alfred: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und seine Lehre. Zugleich ein Beitrag zur Lehre der fieberhaften Wundkrankheiten. Freiburg–Tübingen, 1882. p. 52.

⁹ „Ehre dem genialen Kopf welcher unbeirrt durch die herrschenden Anschauungen und Systeme eine so Bedeutungsvolle heilbringende Wahrheit erkannt hat. Ehre dem Manne, mit dem edlen Gemüt, bei welchem das Mitgefühl mit der leidenden Menschheit als mächtige Triebfeder zur Auffindung und zur Weiterverbreitung jener Wahrheit mitgewirkt hat.” – A Semmelweis Emlékbizottsághoz intézett levelében Hegar 1906-ban maga is megírja, hogy 1882-ben „ő idézte vissza emlékezetbe a feledésbe merült lángeszű férfiút” [lásd: Dirner Gusztáv (szerk.): A nemzetközi Semmelweis-emlék Budapesten. Bp., 1909. p. 292.].

Hegar elsősorban Fleischer 1872. évi Semmelweis emlékbeszédére és Hirschler Ignácnak a számára készített feljegyzéseire támaszkodott az életrajz megírásában.¹⁰

Tauffer említi, hogy Hegar már az 1870-es években elfogadta Semmelweis tanítását, és hallgatói előtt is sokat foglalkozott Semmelweis tragikumával. 'Hegar munkái Semmelweis szellemében' című cikkében érdekes visszapillantást tesz Hegar állásfoglalásának előzményeiről.¹¹

Heinrich Fritsch, boroszlói szülész 1884-ben azt írja Semmelweisszel kapcsolatban, hogy a fiatalabb orvosnemzedék előtt érthetetlen volt, miért nem fogadták el Semmelweis tanítását. A szülészet az antiszepezsiz gyakorlati alkalmazását a sebészetnek köszönheti, pedig az ellenkezőjének kellett volna történnie, és ebben a kérdésben a szülészet kerülhetett volna az orvostudomány élére, ha Semmelweis tanítását idejében elfogadták volna.¹²

Megható szavakkal méltatja Semmelweis működését Winckel 1893-ban a Semmelweis emlékszóbor érdekében megindított nemzetközi gyűjtés alkalmával. Elmondja, hogy a berlini egyetemi klinikán, főnökének, Martin professzornak engedélyével már 1861–62-ben foglalkozott Semmelweis elméletével. Amikor 1864 elején a rostoki egyetemi szülészeti klinika élére került, ott szemben találta magát egy házi gyermekági láz járvánnyal, amelyet egy anatómiával foglalkozó intézeti gyakornok okozott. Kevéssel ezután jelent meg Hirsch kedvező nyilatkozata Semmelweiseről, majd Veit professzor is megerősítette Semmelweis tanítását. Ő volt az első német klinikus, aki 1864 májusában Semmelweis mellé állt, és több klinikai eset leírásával gyakorlatilag is kimutatta Semmelweis elméletének helyességét.¹³

Ekkor a német szülészek már egyébként is minden alkalmat megragadtak, hogy kifejezzék hódolatukat Semmelweis emléke iránt. A Deutsche Gesellschaft für Gynäkologie 1895. évi bécsi kongresszusáról Max Sänger prágai, Gustav Veit bonni és A. S. G. Döderlein müncheni professzor Budapestre utazott és koszorút helyezett Semmelweis sírjára.¹⁴

A német nőorvos társaság 1897. évi 7. országos kongresszusán, 1897. június 11-én, Semmelweis felfedezésének 50. évfordulóján Paul Zweifel, a kongresszus elnöke, aki felejtethetetlen munkát végzett Semmelweis igazságának érdekében, ünnepi beszédben méltatta Semmelweis felfedezését, amelyet a legnagyobb tudományos eseménynek és egy új orvostudományi korszak kezdetének nyilvánított.¹⁵

Angliában James Y. Simpson a kezdeti elutasítás után még Semmelweis életében elfogadta elméletét. Arneth bécsi tanársegédnek az Edinburghi Orvosi Társaságban 1851-ben tartott előadása meggyőzte Simpson-t Semmelweis igazságáról. Simpson idejében, csaknem az összes angol orvos kedvező álláspontot foglalt el Semmelweis tanításával kapcsolatban.¹⁶

¹⁰ Hirschlernek Hegar számára készített feljegyzései (Aufzeichnungen) téves megállapítást tartalmaznak Semmelweis származásáról. A feljegyzések szerint Semmelweis szülei vagy nagyszülei vándoroltak be Ausztriából. Lásd még: Varga Lajos: Adatok Hirschler Ignác életrajzához. = Orvostörténeti Közlemények 15–16 (1959) pp. 248–263.

¹¹ Hegar's Wirken im Geiste Semmelweis. Ein Beitrag zur Zeitgeschichte. = Monatschrift für Geburtshilfe und Gynäkologie, 1930. pp. 8–21. – Tauffer Vilmos már medikus éve alatt közelebbi kapcsolatba került a Semmelweis-kérdéssel. Benedikt Mór (1835–1920), a magyar származású bécsi neurológus, Tauffer fogházigazgató testvérének vezetése alatt álló lipcsei fegyházban koponyavizsgálatokat végzett a fegyenceken. A vizsgálatoknál famulusa volt Tauffer. Benedikt, aki hadilábon állt legtöbb bécsi professzor kollégájával, sokszor tett szarkasztikus megjegyzéseket a Semmelweisszel szemben állott bécsi korifeusokra.

¹² Fritsch, Heinrich (1844–1915), breslaui szülész. Hivatkozott munkája: Pathologie und Therapie des Wochenbettes. Stuttgart, 1884. p. 200.

¹³ Münchener Medizinische Wochenschrift, 1893. pp. 871–874.

¹⁴ Sänger Max (1853–1914), 1899-től prágai szülész professzor; Döderlein, Albert Siegmund Gustav (1860–1914), müncheni szülész professzor, a nőgyógyászati bakteriológia művelője; Veit, Gustav (1824–1903), bonni szülész professzor, 1864–1893-ig.

¹⁵ Zweifel, P.: Die 50-jährige Gedenkfeier der Semmelweissche Entdeckung. Leipzig, 1907. p. 30.

¹⁶ „Nearly all the English medical men were in sympathy with Semmelweis and afforded him the honour he deserved”. Th. Cianfrani: A Short History of Obstetrics and Gynecology. Springfield (USA), 1961. p. 310.

Szerepe volt ebben a kedvező állásfoglalásban Charles Routh már ismertett tevékenységének is.

A Simpsonsot követő orvosnemzedék azonban francia befolyás alatt állt és különösen, amikor azt is látta, hogy a német–osztrák szakemberek nem fogadják el Semmelweis tanítását, tartózkodóvá lett. Simpson kedvező állásfoglalása annyira feledésbe merült, hogy az 1875-ben Thomas Spencer Wells (1818–1897) elnöklete alatt megtartott országos szülészeti ülésen a gyermekági láz kérdésének tárgyalása során alig hangzott el felszólalás, amely a gyermekági láz és a sebfertőzés azonosságát vallotta volna. Az ülésen John Braxton-Hicks (1832–1897) és Robert Barnes (1817–1907) a gyermekági láz kóroktanában állati mérgeknek, lelki felindulásnak, traumának, vörhenynek tulajdonítottak döntő szerepet, Robert Lee (1793–1877) pedig a „német” Semmelweisről kevés megértéssel szólva azonosította a kontagionista álláspontot az infekciózus szепtikus kóroktannal.¹⁷

Hegar ismertette az angol szülészek gyűlésének anyagát és a Semmelweis tanításával szemben álló angol álláspontokra vonatkozó kritikáját a következőképpen foglalta össze:

„A fentieket azért emeltem ki, hogy megmutassam, milyen zűrzavar uralkodik még a csatorna túlsó oldalán a gyermekági láz tanával kapcsolatban. Többszörösen állították ugyanis Angliában, hogy amit Semmelweis tanított, már régen ismeretes volt. Nos, azt hiszem, aki ismeri az angol szülészárság tárgyalásait és azt is, hogy mit hoztak létre Angliában azelőtt a specifikus járványos betegségek és a gyermekági láz viszonyával és az utóbbi betegség járványosságával kapcsolatban, nem fogja összetéveszteni Semmelweis egyszerű és világos tanítását ezekkel az idejét múlt nézetekkel.”¹⁸

Mindezek ellenére az angol orvosok tiszteletreméltóan kivették részüket az 1890-es években és az 1900-as évek elején Semmelweis emlékének megörökítésében. Wells, az angol Semmelweis Emlékbizottság elnöke, 1892. október 24-én a következőket mondotta Semmelweisről:

„A terv, hogy Semmelweisnek egy nemzetközi emléket állítsanak, megérdemli támogatásunkat... Amit Semmelweis tett, az becsületet áraszt nem csak reánk, hanem az egész orvosi karra, nem csak szülőföldjére, hanem a mi hazánkra is, sőt, az egész világra...”

Mint említettük Lister is melegen támogatta az Emlékbizottság munkáját.

Franciaországban meglehetősen idegen maradt Semmelweis tanítása. Friedrich Wieger strassburgi egyetemi tanár, aki az 1840-es években Bécsben tanársegéd korában megismerkedett Semmelweis felfedezésével és kitűnő eredményeivel, már 1849-ben felhívta a francia szakkörök figyelmét. A La Gazette Médicale de Strasbourg hasábjain¹⁹ részletesen ismertette Semmelweis munkásságát. Fáradozásai hiábavalóak voltak úgy, hogy még főnökét, J. A. Stolz strassburgi szülészprofesszort sem sikerült meggyőznie Semmelweis igazáról.²⁰ Nem keltett nagyobb figyelmet Arneth előadása sem, amelyet 1851. január 7-én tartott a Francia Orvosi Akadémián a gyermekági láz leküzdésének lehetőségeiről és Semmelweis felfedezéséről.

Franciaországban Etienne Tarniert tekintik annak, aki a szülészet terén a haladást, az új világot képviselte. Tarnier, aki 1857-ben lépett a Maternité alkalmazásába, és annak 1867-ben

¹⁷ Britisch Medical Journal, 1875. pp. 267–270, 304–306, 337–339, 371–373, 408–409, 440–442.

¹⁸ „Ich habe Obiges hervorgehoben um zu zeigen, in welchem Wirrsal sich die Lehre von der febris puerperalis noch jetzt, jenseits des Kanals befindet. Vielfach hat man nämlich behauptet in England, sei das, was Semmelweis gelehrt hat, schon längst bekannt gewesen. Nun ich glaube, wer die Verhandlungen der Obstetrical Society und auch das, was früher über das Verhältniss der spezifisch infektiösen Krankheiten zur febris puerperalis und die Contagiosität letztere Affection in England produziert worden ist, kennt, wird die einfache und klare Doktrine von Semmelweis nicht mit diesen zerfahren Anschauungen verwechseln.” (Lásd: Hegar, Alfred: Ignaz Philipp Semmelweis. Sein Leben und seine Lehre. Zugleich ein Beitrag zur Lehre der fieberhaften Wundkrankheiten. Freiburg–Tübingen, 1882. pp. 42–49.)

¹⁹ La Gazette Médicale de Strasbourg, 1849.

²⁰ Pertik Ottó: In memoriam Semmelweis. = Orvosi Hetilap, 1888. pp. 209–210.

főnöke lett, Lister munkásságának hatása alatt 1871-ben karbolsavat kezdett alkalmazni a szülészetben. A gyermekági lázról szóló első munkájában, 1857-ben a betegséget ragályosnak minősítette és nem is említette meg Semmelweiset. 'A szülészeti asepsisről és antisepsisről' (1894) című munkájában pedig azt mondja, hogy Semmelweis az igazságnak csak a felét találta meg.²¹ Tarnier maga a gyermekági láz okának felfedezését Samuel Kneeland (1825–1888) amerikai orvosnak tulajdonítja, aki 1846-ban tanulmányt közölt a gyermekági láz kontagiozításáról, míg a franciák hosszú ideig Tarniert tekintették a gyermekági láz megelőzésének bevezetőjeként.²²

Mindennek ellenére a múlt század végén és századunk elején már francia részről is sokan adóztak elismeréssel Semmelweisnek és munkásságának.

Widal disszertációjában (1889) a streptococcusok kórokozó szerepével foglalkozott a gyermekági láz kóroktanában, és ezzel kapcsolatban elismeréssel emlékezett meg Semmelweisről.

„Semmelweis mutatta meg először a megelőzés módszereit, amelyeket alkalmazni kell a gyermekági fertőzés ellen, és pedig olyan szabotossággal, hogy a modern antiszeptikák már nem volt mit hozzátennie az általa előírt óvszabályokhoz.”²³

1906-ban Adolphe Pinard magas szárnyalású klinikai előadásban emlékezett meg Semmelweisről szobrának leleplezése alkalmából, és azt mondotta, Semmelweis megérdemli, hogy az első helyre sorolják az emberiség jótevői között. Ugyanebben az évben azt írja:

„Ó! Bizonyos, hogy Pasteur iránt érzett csodálatom határtalan, végtelen hálát érzek Lister iránt, Doléris, Chauvenau és Arloing neveit soha nem szabad elfelejteni, Widal Fernand munkái, amelyek megismertették velünk legközönségesebb ellenségeinket, korszakot alkottak, de el kell ismerni, hogy felfedezése révén Semmelweis volt az első, aki letépte a fátylat, amely előtte mindent elhomályosított és az orvosok kezébe adta a megelőzés módszereit, amelyeket egészükben és valóságukban ma mindannyian alkalmazunk.”²⁴

Varnier szerint Semmelweisnek köszönhető az a legnagyobb haladás, amit a szülészetben századok óta elértek a gyermekági láz hatásos megelőzése terén. 1951-ben Albert Nast meleghangú megemlékezést írt Semmelweisről, de még módja van elpanaszolni, hogy a francia lexikonokban hiába kereste Semmelweis nevét.²⁵

²¹ Tarnier, E.: De l'asepsie et l'antisepsie en obstétrique. Paris, 1894. p. 380.

²² Tarnier szobrát 1905. július 1-jén leplezték le Párizsban a Boulevard Montparnasse-on, a Clinique Tarnier előtt. – Paul Camille Hyppolyte Brouardel (1838–1906), ünnepi beszédében Tarniert mint a gyermekági láz aetiológiájának és prophylaxisának első felismerőjét ünnepelte (lásd: Orvosi Hetilap, 1905. p. 473.).

²³ „Semmelweis a indiqué du premier coup les moyens prophylactiques que l'on doit prendre contre l'infection puerpérale, avec une telle précision que l'antisepsie moderne n'a rien eu à ajouter aux règles qu'il avait prescrites.” (Lásd: Widal: Etude sur l'infection puerpérale. La phlegmasia alba dolens et l'erysipèle. Paris, 1889. p. 168.)

²⁴ „Ah! Certes mon admiration pour Pasteur est sans bornes, j'ai une infinie reconnaissance pour Lister, les noms de Doléris, Chauveau et Arloing ne devront jamais être oubliés, les travaux de Fernand Widal, en faisant connaître le plus commun de nos ennemis, firent époque, mais il faut reconnaître que Semmelweis avait, par sa découverte le premier déchirer le voile qui obscurcissait tout avant lui, et mis entre les mains des médecins les moyens prophylactiques qui sont, en somme et en réalité, ceux employés par nous tous aujourd'hui.” (Lásd: Extrait des Annales de Gynécologie et d'Obstétrique, November 1906.)

²⁵ Nast, Albert: Semmelweis: Le fou de Buda. = Presse Médicale, 1951. p. 210.